

Avel·lí Artís-Gener, Tísner
Viure i veure / 1
Quarta part. Capítols 16-17

Cavalls a la vista

Un dia va arribar un gros camió i ens duia mitja dotzena de cavalls. Érem en una zona molt muntanyosa i els automòbils ens servien de ben poca cosa i la pràctica ens havia ensenyat que la solució més adequada era fer la majoria dels desplaçaments a peu. Algú, de les altures estant de l'Exèrcit, havia cregut en la possible utilitat dels cavalls i n'havia repartit unes quantes dotzenes entre aquelles Unitats que havíem realitzat l'espectacular operació a l'Alt Aragó i que ara fèiem mans i mànigues per consolidar-la. A nosaltres ens en va tocar aquella, que arribava acompanyada per un parell de minyons, soldats d'evident extracció camperola, encarregats de nodrir els animals, netejar-los, ensellar-los i fer-los fer exercici. El mateix camió duia tots els guarniments adequats.

La presència de les bèsties no va provocar gaire entusiasme. Vaig imaginar que en Ferrándiz, que havia viscut tants anys a Mèxic, devia ser un bon genet —deducció completament gratuïta puix que pots passar temporades interminables en aquell país sense veure mai cap cavall— i em fa l'efecte que únicament ens vam engrescar els més arrauxats. Fóra més exacte si adoptava el singular.

Alguns d'aquells animals havien pertangut a una escola d'equitació que hi havia hagut a l'avinguda de Sarrià, que el POUM havia requisat els primers dies de la guerra. El cavall que em vaig quedar jo, alt, gris fosc, probablement em va seduir amb la seva mirada trista. (Més tard, el doctor Josep Maria Fina, posat a fer de veterinari a instància meva, em va dir que l'animal tenia avariada el lacrimal de l'ull dret i que allò justificava el reguerot que li baixava fins al musell.) Li vaig posar «Poum» de nom, delicat homenatge a la seva procedència i, d'altra banda, amb una felicitat càrrega onomatopèica molt d'acord amb aquella hora neguitosa. El meu «Poum» i jo havíem de conviure moltes

peripècies i, des del bell començament, vam establir un corrent recíproc potser no ben bé de simpatia, sinó, simplement, de tolerància. Jo havia après a muntar quan vaig fer el servei militar l'any 1934 —va ser a Intendència, Cos Muntat— i des dels primers temps del difícil aprenentatge amb mules, l'equitació em va agradar, i com tot al llarg de la vida —viure i veure fan una consigna— les novetats, siguin quines siguin, m'han encaterinat, encara que només hagi estat per aquesta condició de neòfites.

La feina va ser per col·locar els altres cinc cavalls! El cap d'Estat Major de la Brigada, en Ráfales, era un tècnic radiofònic gallec i fet a Madrid —ja he parlat del seu «Bolero» soporífer— i que solament coneixia els cavalls del cinema; en Ferrándiz un dia va mirar de cavalcar-ne un i s'hi volia enfilat pel costat dret. El vam reconvertir i va replicar que estàvem carregats de punyetes, que tant era una banda com l'altra!; l'Scotti n'havia vist i hi havia pujat en el seus anys infantils a Casalpusterlengo, però no en servava cap record ni cap interès; en Ferran Argilés, passats els moments de desconcert inicial, va admetre que potser sí, que avesant-s'hi po dia ser útil, i va triar una euga que semblava blanca esquixada de xocolata desfeta; en Morera i Falcó, que havia cavalcat en els seus anys juvenils, se'n va quedar un de bai sense gaire il·lusió i em sembla que ni el va batejar o, almenys, no recordo cap nom posat a l'animal. Quan ja havia fet molta pràctica amb el seu cavall, un dia em va demanar que li deixés fer un tomb amb el «Poum». No em vull donar importància, però jo era més bon genet i havia après a tractar un delicat cavall d'escola, l'animal se n'havia adonat i ja hi havia molta comprensió. Havia observat que, en termes generals, el meu «Poum» era més aviat feréstec amb els desconeguts i això ho vaig haver d'advertir lleialment al meu company. El qual, naturalment, va imaginar que era un excés meu d'afany de presumir i m'ho va retreure sense pèls a la llengua. Vaig aguantar les regnes del meu cavall i el va cavalcar el meu ex-comissari. El «Poum» va notar immediatament el canvi de genet (el pes, l'estil, la pressió dels genolls, etcètera) i va fer uns tombs nerviosos.

Vaig procurar de tranquil·litzar-lo amb copets de palmell al coll i mots afectuosos a cau d'orella però no feia sinó confirmar-li que jo era a terra i un altre damunt seu. En Morera i Falcó em va fer deixar anar la brida i el cavall va arrencar instantàniament com un gat amb un correccames lligat a la cua i va sortir per la gran portalada del castell. Va tornar al cap d'una estona, però tot sol. M'hi vaig enfil·lar jo —l'animal estava nerviosíssim i es regirava furiosament— però li vaig estirar ben fort la regna —tenia, com a bon cavall d'escola, la boca molt delicada— i haver de servir el cap girat cap a un costat el va calmar tot seguit. No vam haver de caminar ni cinquanta metres: en Morera i Falcó venia ranquejant i el cavall novament es va intranquil·litzar, potser temorec d'un càstig. Vaig baixar, el vaig aguantar per la brida, i vam caminar tots tres cap al castell. En Quim no estava gens de bon humor —li feia mal la cama per culpa del cop que s'havia clavat en caure i coixejava— i el vaig acabar de posar de futris entonant-li una cançoneta que treia de polleguera els transeünts del carrer de Girona quan els anàvem al darrera cantant-los la singular i superrealista obra poemàtica:

«Alça la pota ranca,
morros de penca de bacallà!
Si quieres que te lo diga,
morros de figa, te lo diré:
que alcis la pota ranca,
morros de penca de bacallà!»

Ho heu endevinat: allò de «Si quieres que te lo diga, morros de figa, te lo diré...» excitava els passavolants del carrer de Girona i els ajudants de comissari del castell de Lerés! Hi ha gent completament insensible a les emocions estètiques, macasumceuta!

(Per la meva banda, solament he de confessar que el significat del reiteradíssim «morros de figa» el vaig aprendre quan ja era adolescent.)

El meu «Poum», com a digne cavall d'escola d'equitació, sabia fer un munt de coses. Modest, incapaç de manifestar res a favor seu, calia endevinar-les de mica en mica. Podia caminar alçant graciosament les quatre potes com si transités entre arços o damunt la terra femada de la singular escola vienesa, filla del matrimoni d'un palau versallesc amb una establia. I, sobretot, saltava, era molt destre a guimbar i assolía autèntics prodigis. I, encara, era un cavall amb un extraordinari sentit de l'humor amb un tirat britànic, potser de lector de Jerome K. Jerome, com si diguéssim i, almenys una vegada, em va ensenyar que, quan ho volia, era capaç d'organitzar una bona broma. Feia un munt d'hores que trescàvem per un camí que ens obligava a travessar el Gállego una pila de vegades, per uns guals que ens sabíem perfectament de cor. En un indret, hi havia un tros recte bastant llarg abans d'arribar al corrent, que en aquell lloc tenia més d'un metre de fondària, i jo solia esperonar-lo i el «Poum», comprensiu, posava la tercera i quan arribàvem al riu el creuàvem amb un airós salt. Sempre jugàvem a aquell joc que complaïa ambdós. El dia que dic va fer com sempre, va arrencar amb empenta abans de sentir els meus talons damunt les illades. Em vaig fer una mica cap endavant, per tal d'ajudar-lo en el vol de quatre o cinc metres, i arribats al marge es va deturar en sec. Vaig botre jo sol, és clar, per damunt de les seves orelles, i em vaig trobar xipollejant en una aigua gèlida. Em vaig girar de cara a la riba, per tal de trobar el camí de tornada sense enfonsar-me més i allí romania el meu «Poum» immòbil, guaitant la seva obra amb el cap inclinat cap a l'esquerra, com solen fer els gossos contemplatius.

De la qual cosa esdevenia que era un cavall com jo mateix, afecte a fer bromes a la gent. Vet aquí per què ens enteníem tant! Bé: no sempre. Perquè una vegada em va parlar ben clar i en català i em va costar molt no de comprendre'l sinó d'interpretar-lo.

Feia moltes hores que trescàvem: havíem pujat a una dotzena

d'observatoris i estàvem rebentats ambdós, ell encara amb més motius que els meus. Se'ns va fer de nit i jo ja no veia res del camí per endavant: en descobria el tros que el «Poum» trepitjava. Vam arribar a una cruïlla de camins i a mi em va semblar que calia agafar el trencall de la dreta per anar al castell, però el cavall va refusar d'obeir-me i va continuar pel camí que teníem dret davant nostre. No vaig meditar ni durant un sol segon que l'animal pogués tenir raó: va entrar en joc el meu estúpid amor propi de no tolerar que un cavall em digués què calia fer, i vaig insistir amb les regnes que era cap a la dreta per on havíem d'anar. S'entestava a rebutjar l'ordre i no em va quedar cap més remei que descavalcar, agafar-lo per la brida i fer-lo avançar uns metres pel camí de la dreta, per tal que entengués que era aquella la ruta que jo volia fer. Quan vaig veure que acceptava l'inevitable, vaig muntar novament, vam travessar el riu tres o quatre vegades més i, finalment, vaig arribar a la conclusió que estava més perdut que mai i ja vaig pensar a descavalcar, desensellar el «Poum», i esperar que es fes de dia. Hi havia el perill d'anar a parar a les posicions de l'enemic!

Però com que el cavall estava menys rebentat que no pas jo, vaig pensar a fer una darrera temptativa. I vam arribar a aquella mateixa cruïlla d'abans i aquest cop vaig deixar que l'animal tirés cap on u abellia. Va agafar el camí recte i, tot sol, sense cap indicació meva, va treure faves d'olla i un trot deliciós, perfectament impropï del cansament, de l'hora i de la fosca, que ens va dur al castell en menys de deu minuts.

A l'estable, quan hi afluixava la cingla, em va murmurejar a cau d'orella:

—No t'ho deia, ximple de punyetes?

(Ens tractàvem amb molta franquesa.)

Per una qüestió de la feina, un matí vaig haver d'anar a Boltanya i, naturalment, vaig agafar l'Opel. Quan tornava cap al castell i travessava un caseriu anomenat Lasieso, que avui dia ja no existeix (només hi ha un rètol de carretera que indica l'indret on era i un muntet de pedres que aguanten el cartell; els feixistes el van arrasar) havia reduït molt la marxa puix que hi havia nombrosos soldats que dinaven asseguts a ambdues cunetes de la carretera. De sobte em va sobtar una veu estremidora:

—Tísner!

Em vaig deturar. El soldat que havia proferit el crit era en Joaquim Morató i Guerrero, el meu company d'adolescència (recordeu que ell, en Romigosa i en Bori m'havien dut a Llançà quan me n'anava cap a França, i no l'havia tornat a veure des d'aleshores). Vaig baixar del cotxe i ell va haver de deixar a terra la carmanyola per tal d'estrènyer-nos en una abraçada. Pertanyia a un regiment de sapadors i havien pujat allí dalt a fer una xarxa de trinxeres i camins coberts que protegissin tota aquella terra conquerida feia unes quantes setmanes. Volia que em quedés a dinar amb ell —ja anava cap a la cuina a aconseguir-me el plat d'alumini— però li vaig dir que era impossible, que havia anat a Boltanya per una cosa de la feina i que duia un encàrrec urgent del cap de la Divisió per al cap de la Brigada.

—Que s'esperin, cony! Primer som nosaltres, em sembla!

—No, Quim: això és primer. Ara ja sé on ets. Qualsevol dia et localitzaré amb tota la calma que calgui i parlarem a fons de tot. Ens hem d'explicar el munt de coses que han passat d'ençà que ens vam separar, a Llançà.

Llavors em va veure els galons. Va fer:

—Hòstia, tu, si ets capità! —se'm va quadrar militarment amb encarcament nazi i va afegir—: Jo, ja ho veus, soldat ras. És clar: si em vols venir a veure deus poder fotre allò que et roti! Jo,

en canvi, per aconseguir que em deixin anar a pixar sota els arbres he de fer una instància!

—Estem si fa no fa, Quim!

Cada cop que obria la portella del cotxe encetava un altre tema per retenir-me. Finalment em vaig haver d'imposar:

—Ho sento de debò, Quim. No sé com fer-te entendre que a mesura que ascendeixes augmenten la responsabilitat i la dependència. Ara estic angoixat perquè duc, de debò, un material urgent que m'ha donat en del Barrio i que em crema com un grapat de castanyes. Ens reveurem, Quim, paraula!

Aleshores, sobtadament, tots els soldats van fugir de la carretera i van córrer cap a sota dels arbres (abans n'hi havia; ara gairebé no en queda cap): un nombrós estol d'avions havia començat a fer passada rera passada i descarregava les bombes damunt el castell de Lerés, que teníem allí davant nostre, a una cinquantena de metres més avall respecte al nivell del mar, i a un quilòmetre i mig de distància per un camí que zigzaguejava entre els cultius abandonats. Feien el tomb a la vertical de Lasieso i es despenjaven fins al castell. Vaig entendre que l'objectiu dels pilots eren el lloc de comandament i, potser, l'artilleria inexistent i que, per consegüent, allí no corríem cap perill. En Joaquim em va dir:

—Si no t'arribes a trobar amb mi, a hores d'ara ja colgaries malves! Algun d'aquests cacaus t'hauria enxampat!

—Et dec una altra vida, doncs! Quantes van?

Era rigorosament cert: si no hagués estat per ell indefectiblement m'hauria trobat immers en el gros mullader. Grossíssim! Perquè quan els avions ja en van tenir prou i se'n van anar, vaig arribar al castell i em vaig trobar amb un espectacle desolador: hi havien caigut moltes bombes. Quatre, damunt el mateix edifici i algunes altres als estables, els galliners i les corts. Una havia anat a parar

directament al pati on teníem la cuina i havia matat tot el personal que hi treballava. Els cuiners i llurs ajudants feien una massa sanguinolent entre els perols i el cossis. Una de les que havien caigut damunt mateix del castell havia matat el nostre barber, l'Enfedaque. També havia perdut la vida un telefonista i la centraleta havia quedat completament destruïda, raó per la qual no podíem demanar ajut a l'exterior. En una construcció al costat de la gran ala dels galliners hi havia la Plana Major de la Brigada i els oficinistes. La bomba que hi havia aterrat havia assassinat, tota sola, catorze persones.

En canvi no havien fet ni una esgarrapada a en Tuero ni al seu material. Vam deduir que si havien descobert el canó —era perfectament versemblant que això hagués succeït— probablement l'haurien descartat jutjant-lo una peça inútil. Allò tranquil·litzava part de la meva consciència: venien pel lloc de comandament, no pas per l'artilleria que els havia desfet Caldearenas. La visita ferotge dels avions havia estat una qüestió de servei d'Informació i no era pas el primer cop que empraven aquella tècnica de mirar de matar el monstre aixafant-li el cap.

Vinc a morir a casa teva

Era al meu estudi de la casa de San Mateo, treballant al peu d'una finestra gran que donava al jardinet del davant, separat del carrer per una tàpia de dos metres d'altura. Va entrar la Lluïsa i em va dir:

—Aquí fora, davant mateix de la porta de casa, fa més d'una hora que hi ha deturat un cotxe, amb un home dintre.

Era estrany que en aquella urbanització en la qual sempre hi havia espai on aparcar, algú escollís la porta d'entrada

d'una casa. Des de la finestra, a un costat de la xicranda que jo havia plantat per allò del fill, el llibre i l'arbre (ara fa més de sis metres d'alçada!) i enfilant-me en una cadira, podia veure un tros prou gran de carrer i del cotxe deturat davant de casa. Era un Ford de color blau cel, model 1954, i vaig dir a la meva muller:

—És exacte al d'en Quim Morató. I duu matrícula de l'estat de Guerrero, com el seu.

—Que estrany que no hagués trucat, si fos ell!

—Ara baixo a veure-ho.

Era, efectivament, en Quim. S'havia quedat amb els avantbraços encreuats damunt el volant, a tall de coixí per al cap, i hi romania immòbil, com si dormís. Li vaig agafar el muscle esquerre i el vaig sacsejar amb suavitat. Va aixecar el cap, va restar una estona mirant-me sense veure'm i finalment va dir:

—Estic molt malament. El terratrèmol d'Acapulco m'ha afectat de debò. S'ha enderrocat l'hotel on jo treballava. Quina hora és?

—Dos quarts de nou —va puntualitzar la Lluïsa.

Va fer comptes mentalment (i treballosa) i va dir:

—Per venir d'Acapulco he trigat vint-i-quatre hores. He pensat que la darrera cosa sensata que podia fer era venir a morir entre vosaltres. No tinc ningú més.

—Apa, Quim, qui parla de morir? Au, entra!

Teníem un mosso meravellós, el mexicà Bernabé Nava, una autèntica institució que ens envejaven els «Jardines de San Mateo» sencers. Ell va agafar de bracet en Quim i el va ajudar a entrar a casa. El vam asseure a la sala i va acceptar el te que la Lluïsa li oferia. Mentrestant, jo vaig agafar la nostra filla gran, la

Mireia, la vaig dur a la cuina per tal que en Morató no ens sentís i li vaig demanar que anés a cercar el doctor Manuel Manzanilla (ja el coneixeu: recordeu el meu company de les sessions pictòriques a l'aire lliure, cobejós d'un vell capitell colgat d'excrements humans) i que, sobretot, quan ell vingués fingís que havia estat una visita atzarosa, no pas obeint un clam de socors que, fatalment, hauria afegit més angoixa a en Morató. Érem el 1962 i el terratrèmol d'aquell any havia estat molt cruel, amb l'epicentre a Acapulco. Hi va haver moltíssimes desgràcies i un nombre massa elevat d'edificis enrunats (ja he dit que entre ells l'hotel del qual en Morató era el gerent) i per al nostre amic, ja malalt d'altres coses, la sobrecàrrega de la malvestat tel·lúrica havia estat decisiva. L'examen del doctor Manuel Manzanilla («Qué casualidad! Precisamente traigo en el coche mi instrumental!») va menar l'amic metge a un avantdiagnòstic poc esperançador, que va confirmar a fons l'endemà, amb un aparell portàtil de raigs X, més les anàlisis de les petites mostres de sang extretes el dia anterior.

En Joaquim Morató i Guerrero era un xicot trempadíssim, procliu a la plagasitat i amo d'un vocabulari amb unes arrels populars molt profundes. Escrivia bé però mai no es va prendre ni seriosament ni disciplinada aquesta tasca i únicament la va cultivar de manera esporàdica, malgrat les reclamacions que li fèiem els amics. Sabia cantar —n'havia après d'infant en una escolania— i quan estava de vena era capaç de fer la paròdia de qualsevol òpera, escarnint les diverses veus —feia indistintament, i amb una traça enorme, de soprano, de tenor, de baríton i de baix— i alternava les intervencions dels diversos personatges, als quals feia cantar en un «italià» de la seva invenció. Tots ells, els Morató, eren sentenciats a una mort prematura, arribada sovint quan eren al cim de llur obra. El seu pare, el periodista i autor teatral Josep Morató i Grau, que havia estat cap de redacció de «La Veu de Catalunya», havia traspassat l'any 1918, quan el seu fill Joaquim en tenia sis d'edat. El seu germà Lluís, un extraordinari pintor, va morir quan ja era gran, és cert, però havia

abastat el cim de la seva producció i altres artistes coetanis seus —companys de Llotja—, encara pinten i exposen ara i hom els considera ben actuals. Els germans Morató eren cosins d'un altre notable artista, l'original creador Emili Grau-Sala, que va venir a morir a Barcelona als seixanta-quatre anys.

El doctor Manzanilla ens va dir, a la Lluïsa i a mi, que el quadre clínic que presentava en Quim era sinistre: havia aplegat un munt de malalties —cor, ronyons, fetge, pulmons—, que el tenien completament minat. I els seus pronòstics respecte al temps de vida que li quedava eren definitivament negres. Allò horripilant del «vinc a morir a casa vostra» era una rotunda premonició. Tots fèiem llargues hores de companyia, l'aviciàvem, recordàvem situacions que haguéssim viscut plegats i en Quim, rodejat de nosaltres —els seus únics amics—, amb els nostres fills que adorava autènticament, és probable que els darrers dies de la seva vida els hagi viscut feliçment, cas que hom pugui abastar aquest benestar a desgrat de la total convicció respecte a un final inapel·lable.

Un dia el metge va arribar més d'hora que de costum a efectuar la primera de les dues o tres visites diàries que feia al nostre amic, el qual encara era a dalt, a la cambra de bany, amb en Bernabé ple de virtuts samaritanes fent-li companyia i ajudant-lo en tot. Va ser en Bernabé qui, des de la porta de la cambra de bany, va cridar:

—«Señor! Doctor! Señora! Suban, por favor!»

Vam pujar el breu tram d'escala en quatre salts. Entre en Bernabé i en Manzanilla van portar en Morató al seu llit. Hi va restar immòbil, mirant al no-res amb els seus ulls blaus. El metge li tenia agafat el monyó i l'observava rigorosament. Va seguir aquella cosa crispant de tocar-li el globus ocular amb la polpa del menovell i en Quim no va fer ni la més petita contracció. En Manzanilla va dir, amb una veu impersonal que mai no li havíem

sentit:

—És mort—. I va fer aquell altre gest, que jo solament recordava de les pel·lícules, de tancar-li ambdós ulls amb els dits de la mà dreta estesos, en una mena de moviment gairebé litúrgic. Li vam comprar un sepulcre a perpetuïtat al cementiri de San Andrés Atoto, a l'estat de Mèxic —la nostra casa de San Mateo era en la jurisdicció d'aquest estat— i vaig escriure als seus germans a Barcelona.

Vaig telefonar, naturalment, al nostre company Romigosa, que també vivia a Mèxic, i ens va fer costat de debò, amb la lleialtat que sempre l'ha caracteritzat.

En Quim vivia a Acapulco amb una dona vulgaríssima i tronada, almenys en el tracte quotidià amb les persones que li eren indiferents. Suposàvem, és clar, que alguna altra cosa devia posseir que havia estat capaç de seduir el nostre amic, malgrat que a simple vista no fos aparent. La vam anar a visitar a Acapulco en Romigosa i jo, per tal de veure si aquella dona ens volia donar les pertinences d'en Morató a fi i efecte que les poguéssim trametre als seus germans a Barcelona. Però la dama va actuar històricament i, en realitat, ens feia responsables de la mort del nostre amic. Ens deia que si «su Joaquín» s'hagués quedat a Acapulco (nosaltres no ens l'havíem endut pas!) ella l'hauria pogut vetllar i «Diosito me lo hubiese conservado lleno de vida, que conmigo siempre estaba tan contento, mi buen don Joaquín que ustedes me quitaron». No ens va voler donar res, ni cartes, ni papers, ni llibres ni fotografies: si els seus germans ho volien, que anessin a demanar-li-ho a Acapulco: al capdavant ella era la vídua i legalment tenia tot el dret a les quatre coses del seu company. Semblava que el fet real que mai no s'haguessin casat no la inquietava gaire i potser tenia raó. En tota la conversa concloent amb nosaltres dos mai no va abandonar una vella guitarra, que tenia entre els braços i damunt les cames, i que tothora amanyagava en una incomprendible (per a nosaltres)

transferència. Per començar, mai no havíem sentit que en Quim toqués la guitarra! Però era ben evident que ella el retrobava a través de l'instrument. Jo tinc més paciència que en Romigosa i encara hauria insistit una mica més, però ell va sentenciar la dona i la situació en una sola frase en català sense ni tan sols mesurar les semblances fonètiques:

—Anem! Això no és cap dona sinó una mula. No val la pena de perdre més temps amb aquesta bèstia!

Vaig escriure a la Glòria, la germana d'en Quim amb la qual sempre he tingut més amistat i confiança i una relació amb el gros defecte d'haver estat massa espaiada, i em va semblar que certs detalls, amb la mort del germà tan propera, feien de mal explicar per carta i els hi vaig silenciar. Es tractava d'un gènere de coses que en un aplec de records cal que hi siguin, però que no feien cap falta en la comunicació epistolar.